MANYE
MAGYAR ALKALMAZOTT NYELVÉSZEK ÉS NYELVTANÁROK EGYESÜLETE
HUNGARIAN ASSOCIATION OF APPLIED LINGUISTS AND LANGUAGE TEACHERS

MODERN NYELVOKTATÁS

ISSN: 1219-638X https://ojs.elte.hu/modernnyelvok/

2025 | *Modern Nyelvoktatás, 31*(1–2), 142–150.

KLAUDY KINGA: FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DILEMMÁK A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2024. 286 p.
ISBN 978-963-409-451-7

Fóris Ágota
foris.agota@kre.hu
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, MNYIKI, Magyar Nyelvtudományi Tanszék
https://orcid.org/0000-0002-7599-0323

Heltai Pál
pal.heltai@gmail.com
Kodolányi János Egyetem, Társadalom- és Bölcsészettudományi Intézet, Angol Nyelv és Irodalom Tanszék
https://orcid.org/0009-0001-0227-9987

Károly Krisztina
karoly.krisztina@btk.elte.hu
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Angol-Amerikai Intézet, Angol Nyelvpedagógia Tanszék
https://orcid.org/0000-0002-2616-1254

Robin Edina
robin.edina@btk.elte.hu
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
https://orcid.org/0000-0003-2025-4457

Seidl-Péch Olívia
seidl-pech.olivia@btk.elte.hu
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
https://orcid.org/0000-0002-6789-4921

Klaudy Kinga az Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusa, az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének alapító tagja, valamint a Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programjának alapítója. A *Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején* címmel 2025-ben megjelent tanulmánygyűjteménye az utóbbi öt évben (2020–2024) írt írásaiból készült válogatás. Azért gyűlt össze viszonylag rövid idő alatt ennyi tanulmány, mert a neurális gépi fordítás mindenki számára elérhető lehetősége nemcsak a fordítói szakmát bolygatta fel, hanem új kutatási témákat adott a fordításkutatók számára is és felélénkítette a fordítás empirikus kutatását. Klaudy Kinga maga az élő történelem, a magyarországi fordításkutatás és -oktatás kezdetétől jelen van, és ez a kötet írásain is látszik: saját tapasztalatai alapján, alaposan, mindent átlátva magyarázza el a fordítástudományban és a fordításban bekövetkezett változásokat.

Az első fejezet *A fordítástudomány helyzetéről* címmel három tanulmányt foglal magába. E tanulmányokban közös, hogy mindegyik a tudományos szocializáció, a tudománykommunikáció, a fordításkutatásban és a fordításban zajló változások és a tudásátadás témája köré csoportosul. A szerző nem csak megnevezi, bemutatja a változásokat, hanem példákkal is alátámasztja és értékeli ezeket. Ezzel az olvasókat (kollégákat, doktoranduszokat, egyetemi hallgatókat) bevezeti a fordítástudomány és a fordítás változó világába.

Az első tanulmány *A fordítástudomány dilemmái a 21. század elején* címmel a fordítástudományban bekövetkezett változásokat vizsgálja, például, hogy a nyelvtechnológiai eszközök fejlődése mit jelent a fordítástudományi kutatások számára. A szerző leírja, hogyan változik a kutatás tárgya, például médiumtól függő fordítási eljárások jelentek meg, mint a *volunteer networked translation;* változnak a fordítási esemény szereplői, például képzett és nem képzett fordítók egyaránt fordítanak, és a fordítási projektfolyamat egy sokszereplős és soktényezős folyamattá változott; változnak a kutatási eszközök és lehetőségek, ilyenek például a korpuszok felhasználása, a gépi fordítás utószerkesztése vagy az audiovizuális fordítás. Ezek után azt elemzi a szerző, hogy hogyan tükröződnek ezek a változások a fordítástudományi folyóiratokban. Végül arra a következtetésre jut, hogy fordítástudományra és magyar fordítástudományra továbbra is szükség van.

A fordításkutatásban új kutatási területek jelentek meg. A második tanulmány, *A nyelvi közvetítés társadalmi szerepének vizsgálata a fordítástudományban* címmel egy aktuális új kutatási témát tárgyal: a nyelvi közvetítés szerepét a háborús helyzetekben, a tolmácsok társadalmi-szociológiai helyzetének vizsgálatát. Ez a téma, amelyet a fordítás és a társadalomtudományok (szociológia) határterületére sorol a szerző, a fegyveres konfliktusok, a háborús narratívák és manipuláció, a közösségi tolmácsolás, a bírósági tolmácsolás és a szociológiai fordulat kulcsszavak köré csoportosítható. Ebben és az előző írásban közös megközelítés, hogy professzionális fordítók és terminológusok dolgoznak együtt laikus/önkéntes fordítókkal.

A harmadik tanulmány, *A tudományos párbeszéd játékszabályai* címmel a fordításkutatás módszereit tárgyalja, és részletesen elemzi az informatív recenzió, a tudományos konferencia, a konferenciabeszámoló, a konferencia-előadás, a tanulmány írása, a hivatkozás, a doktori értekezés megírása, a tézisek megírása, a munkahelyi vita és a nyilvános vita részleteit. Elsősorban

a doktoranduszokhoz szóló írás, de a tudományos értékelésben részt vevő többi szereplő (pl. témavezetők, bírálók, lektorok) számára is nagyon hasznos.

Hasznos-e a fordítástudomány? Ezzel a váratlan felütéssel, költői kérdéssel találja magát szemben az olvasó a második fejezet elején. Direkt válaszok helyett a fejezetben két, a hallgatói attitűdöket vizsgáló mostani elemzést és két korábbi saját kutatást közöl a szerző, így alapvetően négy korpusznyelvészeti vizsgálat eredményei kalauzolják el az olvasót a lehetséges válaszok világába.

Az első tanulmány egy kvantitatív kutatás bemutatása, amelyben a 2020–21-es tanév vizsgadolgozatainak korpusza világít rá arra, hogy milyen szempontból tartják hasznosnak a fordításelméleti előadásokat a fordító- és tolmácsképzésben részt vevő hallgatók. Az írásbeli vizsga keretében megfogalmazott hallgatói véleményeken (118 db digitalizált dolgozat) futtatott Sketch Engine szövegelemző szoftver KWIC konkordanciafunkciója és kulcsszavas gyakorisági listája szerint a hallgatók *rengeteg* (12), *hasznos* (29) és *érdekes* (39), *gyakorlati* (11) és *új* (12) információt sajátítottak el leginkább a szövegnyelvészet területén és a reáliákról szóló előadások kapcsán, illetve számukra jelenleg a gépi fordítás utószerkesztése és az audiovizuális fordítás a legérdekesebb témakörök.

A második kutatás a 2022-23-as tanév vizsgadolgozatainak kvalitatív tartalomelemzése. A szerző a hallgatói véleményeken lefuttatott kulcsszavas keresések kontextusát elemezte hat témakör (kérdések és válaszok, segítség és hasznosság, szakmai szókincs növekedése, nyelvi példák szerepe, közvetlen haszon, tudatosítás és a szemléletformálás) kapcsán. A vizsgálat alapján Klaudy leírja, hogy a leghasznosabbnak ítélt területek között ismét szerepelt a szövegszintű fordítási művelet. A hallgatók a szakmai szókincs növekedését sokszor olyan jelenségekhez kötötték, amelyeket ismertek már, de nem ismerték a megnevezésüket (pl. formális és dinamikus ekvivalencia, átváltási művelet, fordítási univerzálé). A vizsgálat rámutatott arra is, hogy a hallgatók számára fontosak a nyelvi példák, illetve hogy a fordításelméleti előadások legfontosabb hozadéka a szemléletformálás és a különböző fordítási lehetőségek közötti választás tudatosítása. Ez a hallgatóknál egyrészt a forrásnyelvi szöveg értelmező olvasása, másrészt a saját fordítás kritikusabb szemlélete kapcsán valósul meg.

A célnyelvi szövegekre jellemző magyar nyelvhelyességi problémák számbavételéhez Klaudy következő tanulmánya szintén a hallgatói záródolgozatok korpuszából veszi a példamondatokat. Ebben az esetben nincs szükség további elemzésre, mivel a hallgatói gyűjtések a különböző nyelvhelyességi szempontok alapján tartalmazzák az angol forrásnyelvi szöveg lektorálás előtti változatát és a nyelvhelyességi szempontból szükséges lektori beavatkozás utáni végleges célnyelvi megfogalmazást. A tanulmány fő kérdése, hogy a fordított szövegek mely sajátosságai tulajdoníthatók a forrásnyelvi szöveg közvetlen vagy közvetett interferenciájának, és mely sajátosságai tulajdoníthatók annak, hogy a fordítók nem mindig követik a célnyelvi normákat. A tanulmány az angol–magyar dinamikus kontrasztok vizsgálatával tekinti át, hogy azok mennyire felelősek a *Tíz magyar nyelvhelyességi problémakör* című anyagban tárgyalt nyelvhelyességi problémákért. (A forrásnyelvi interferenciának köszönhető hibákat a forrásnyelv és a célnyelv rendszerének és nyelvhasználati szokásainak fordítási szempontból releváns különbségei magyarázzák.)

A második fejezet utolsó tanulmánya Klaudy *Fordítás és aktuális tagolás* címmel az 1980-as évek elején írt kandidátusi értekezését mutatja be. Az értekezés alapjául szolgáló kutatás korpusza ugyan gépileg nem olvasható és elemezhető, a vizsgálat mégis a korpusznyelvészeti kutatások előfutárának tekinthető. A kutatás célja annak nyelvészeti magyarázata, hogy miért okoznak megértési nehézséget a forrásnyelvet (orosz) jól tudó hallgatók magyar célnyelvi szövegei, amikor célnyelvi mondataik egyenként grammatikailag helyes magyar megfogalmazásnak tekinthetők. A kutatás a magyarra fordított szövegek idegenszerűségét szövegszinten ragadja meg, ehhez autentikus magyar szövegekkel veti őket egybe, valamint az orosz szöveg interferenciájának vizsgálata érdekében egy orosz nyelvű szövegcsoportot is elemez. A kutatási eredmények rámutatnak arra, hogy a három szövegcsoport nem különbözik jelentősen egymástól a fő aktuális tagolási típusok számszerű megoszlása tekintetében, ugyanakkor a forrásnyelvi orosz tematikus szakaszok szintaktikai megformálásnak hatására a fordított magyar szövegekben olyan mondatkezdéstípusok jelennek meg, amelyek az autentikus magyar szövegekben szokatlanok, ritkán vagy sohasem fordulnak elő.

A kötet harmadik fejezete, a *Jelentéstani problémák,* három tanulmányt tartalmaz. Az első, a *Jelentések és jelenségek a magyar fordítástudományi terminológiában* című, eredetileg 2020-ban jelent meg, és egy ma is aktuális problémát vet fel. Tudjuk, hogy a pontos és egységes terminológia minden tudományág számára fontos, ezért nem meglepő, hogy Klaudy Kinga, aki létrehozta a magyar fordítástudományt és a fordítástudományi doktori képzést, visszatérően foglalkozik a fordítástudományi terminológia kérdéseivel.

A tanulmány bemutatja, milyen forrásokból merít terminusokat a magyar fordítástudomány, és feltárja azokat a problémákat, amelyekkel a fordítástudomány kutatói találkoznak. Egyes esetekben nincs még magyar megfelelő (ilyen például az *agency* és az *empowerment* terminus), máskor a magyar terminus nem terminus, hanem körülírás (ilyenek a *directionality* terminus fordításai), és bizonyos területeken „terminológiai káosz" uralkodik. Mindannyian találkoztunk már azzal a dilemmával, hogy a *reália, a kultúraspecifikus, illetve kulturálisan kötött kifejezés* terminust használjuk-e, vagy hogy a *translationese* és a *machine translationese* pejoratív vagy semleges értelemben szerepel-e egy adott szövegben. A *direct translation* terminus is több jelentésben használatos.

A nemzetközi fordítástudományban már korábban felmerült a terminológiai egységesítés igénye. Chesterman (2005) meghatározta a *method, strategy, technique* és *shift* terminusok jelentését, és Zabalbeascoára (2000) hivatkozva az utóbbi helyett (amelyet a magyar szakirodalom *átváltási műveletek* néven emleget) a *solution type* terminust javasolta, amit Pym írásai népszerűsítettek (Pym 2016, 2018).

A szerző ismerteti a magyar fordítástudományi terminológia rendezésére tett eddigi kísérleteket, és hangsúlyozza egy olyan szótár szükségességét, amely a fogalmak magyar és idegen nyelvű megnevezése mellett azok definícióját is tartalmazza. Az azóta megjelent módszertani kötetek is tartalmaznak ilyen terminusleírásokat, ami remélhetőleg hasznos segédeszköznek bizonyul majd a doktori képzésben.

A fejezet további két írása, melyek 2024-ben jelentek meg, a gépi fordítással foglalkoznak. A gépi fordítás minőségének ugrásszerű javulása az utóbbi években jelentős változásokat hozott a fordítói gyakorlatban, a képzésben és a fordítástudományban. Klaudy Kinga, mint mindig, gyorsan reagál az új fejleményekre. A két cikk témája a fordítástudománynak egy új kutatási területe, amely a humán és a gépi fordítás különbségeit, illetve a gépi fordításnyelvet (*machine translationese*) vizsgálja. A *fordításnyelv*, illetve a *translationese* pejoratív értelmű terminusok (rossz minőségű, nyilvánvaló hibákat tartalmazó fordításokra utalnak, amelyek a fordítói kompetencia hiánya miatt rosszak, a *machine translationese* terminust azonban gyakran használják semleges értelemben is, olyan gépi fordításokra alkalmazva, amelyek a nem fordított vagy humán fordítású szövegekhez képest szabad szemmel észrevehetetlen disztribúciós eltéréseket mutatnak. Ilyen disztribúciós különbség például az, hogy a gépi fordításokban kevesebb az explicitáció (Krüger, 2020).

Ezekhez a kutatásokhoz csatlakozik ez a két tanulmány is. A szerző korábbi kutatásai szerint az indoeurópai nyelvekről magyarra történő (humán) fordításra jellemző a jelentések összevonása, például *nodded his head – biccentett, said (Mrs. Battle) sobbing – zokogta, made closer approach to – közeledett.* A tanulmányok részletezik azokat az eseteket, amikor a humán fordítók többnyire elvégzik az összevonást. A vizsgálatban szereplő gépi fordítók (Google Translate, DeepL) viszont ritkán vonnak össze jelentéseket. Ehhez a művelethez kreativitás szükséges, és úgy látszik, a gépi fordítók még nem annyira kreatívak, hogy kihasználják a magyar nyelv szóképzési lehetőségeinek gazdagságát, és nem ismerik fel azokat az analitikus szerkezeteket, amelyeket össze lehetne vonni, szintetikusra lehetne váltani. A jelentések összevonása tekintetében a fordítók tehát nem várhatnak segítséget a GF-tól, mint ahogy a kétnyelvű szótáraktól sem.

A szerző megjegyzi, hogy az összevonás elmulasztása nem jelent hibát: grammatikailag az analitikus szerkezetek is helyesek és érthetőek. Ez a disztribúciós eltérés tehát a (semleges értelmű) gépi fordításnyelv egyik megnyilvánulása. Ezekben a tanulmányokban Klaudy kitér arra is, hogy milyen hatással lehet a gépi fordításnyelv a humán fordítások nyelvére, és általában a magyar nyelvre. Úgy véli, hogy a gépi fordítások széles körű használatával az analitikus jelleg felerősödhet a magyar nyelvben, ami csökkentheti a szövegek kohézióját: a szintetikus alakok jobban összetartják a mondatot, fontos kohéziós szerepük is van. Ha azt akarják a fordítók, hogy a magyar fordítás nyelve ne legyen szegényebb az eredeti magyar szövegeknél, akkor a jelentések összevonását saját iniciatívájukból kell megcsinálniuk. Most még megcsinálják, most még ez a fordítási norma, de ez változhat.

A cikkek több fontos megállapítást tesznek, például azt, hogy „Az összevonási technikákban való jártasság bizonyos mértékben a műfordítói kompetencia mércéje" – amiből levonhatjuk azt a következtetést is, hogy a gépnek (egyelőre) nincs műfordítási kompetenciája. A cikkek kapcsán felmerülhetnek olyan további kutatásra ösztönző kérdések is, hogy mennyiben segítheti a műfordítókat a gépi fordítás, hogy vajon a gépileg fordított irodalmi szövegek teljes vagy részleges utószerkesztésében szükség van-e az összevonás utólagos elvégzésére, és hogy a különböző regiszterekhez és műfajokhoz tartozó forrásnyelvi szövegek (például a jogi és orvosi szövegek) fordításában hogyan érvényesül (vagy nem érvényesül) az összevonás tendenciája.

A párhuzamos szerkesztésről szóló negyedik fejezet két tanulmányból áll. Mindkettő a Finnországban megfogalmazott angol nyelvű *Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication* (*Helsinki kezdeményezés)* című felhívás fordításával foglalkozik. Az első egy esettanulmány egy fordítóval és egy lektorral (utóbbi Klaudy Kinga), a második 17 fordító és két gép 2021-es[1] feladatmegoldását elemzi. A vizsgált szöveg arra szólít fel, hogy őrizzük meg a soknyelvűséget a tudományos kutatásban és a kutatási eredmények publikálásában, és hogy aki ezzel egyetért, csatlakozzon az *„In all languages"* (https://www.helsinki-initiative.org) azaz a *„Minden nyelven"* kampányhoz.

Az első tanulmány a párhuzamos szerkesztés, mint kohézióteremtő eszköz megőrzésének lehetőségét vizsgálja a fordításban. A tanulmány számba veszi az egyoldalas (2500 karakteres) szövegben a párhuzamos szerkesztés kapcsán felmerülő, és a szöveg kohéziós tulajdonságait érintő fordítási problémákat, hogy azokat a fordító és a lektor szintjén elemezze. Az első célnyelvi változatban a fordító az azonos forrásnyelvi megformálást (a *Make sure…* kifejezés hatszori ismétlését) eltérő szerkezetekkel fogalmazta meg a célnyelven, a hat (felhívó funkciójú) felszólító módból pedig csupán csak hármat tartott meg. Klaudy Kinga ezért azt javasolta neki, hogy ahol az eredeti szövegben párhuzamos szerkesztés van, ráadásul lexikai ismétlődés és grammatikai párhuzam, azt őrizze meg a fordításban. Azért döntött így a szerkezet furcsasága ellenére magyarul, mert az egész szöveg eurozsargonban íródott, tehát úgy gondolta, hogy így magyarul is beleillik ebbe a kontextusba, és a lexikai ismétlések a grammatikai párhuzammal katonás ritmust adnak a szövegnek, ezzel mintegy kihangsúlyozva annak felhívó jellegét. A második célnyelvi változatban – lektorként – szintén a további három párhuzamos szerkezet (szintén eltérő fordítói megformálásának) visszaállítását javasolta, ugyanakkor azonban a párhuzamos (rövid ismétlődő) szerkezetű angol felszólítások esetében azok bővebb kifejtésére tett javaslatot a rövidség helyett. Bár az így létrejött magyar szöveg kétség kívül eltér a természetes magyar szövegalkotási normától, ebben a különleges, az EU-hoz kötődő zsargonban tölti be legmegfelelőbben erős, felhívó funkcióját.

A fejezet második tanulmánya a gépi fordítások felé fordul, és a párhuzamos szerkesztés kohéziós szerepének megőrzésével foglalkozik emberi és gépi fordításokban. A 17 fordító mellett a két vizsgált gépi fordító a Google Translate és a DeepL Translate volt. Elemzései alapján Klaudy Kinga arra a meglepő következtetésre jut, hogy a párhuzamos szerkesztés megőrzésében a gépek nem követnek el több hibát, mint általában az emberi fordítók. Kiemel több javítandó problémát is a gépileg fordított szövegekben, mert a gépi fordítóprogramok – többek között – beletesznek a szövegbe nem létező kollokációkat (*ébresztő felhívás*, a minden nyelven megjelenő kiadványok*, az összes nyelvű folyóirat**), nehezen birkóznak meg a hátravetett határozói jelzőkkel, és nem tudják balra hozni őket a magyar fordításban. Mindezeket figyelembe véve azonban arra a következtetésre jut, hogy a *Helsinki kezdeményezés* két gépi fordításán sem kell többet dolgozni, hogy használható szöveg legyen, mint az emberi fordítások nagy részén.

1 Ez azért fontos, mert évről évre javul a gépi fordítás színvonala.

A tanulmánykötet ötödik fejezete a *Műfordításelemzés* címet viseli, és két olyan tanulmány kapott helyet benne, amelyek irodalmi szövegek alapján vizsgálják a fordítói stratégiákat. Talán kérdésként merül fel, vajon az irodalmi szövegek *műfordítása* hogyan tartozhat bele az alkalmazott nyelvészeti diszciplínának számító fordítástudomány illetékességi körébe. Miben különbözik a fordítástudomány az irodalomtudománytól? „A fordítástudomány a fordítást nem csupán adatforrásnak, hanem kutatási tárgynak tekinti, a fordítástudomány elméleti része (fordításelmélet) a fordítást önmagában és önmagáért vizsgálja" (Klaudy, 2014, p. 304). Mégpedig nyelvészeti megközelítésen alapuló interdiszciplináris eszközökkel, a fordítástudomány saját taxonómiáinak alkalmazásával (Klaudy et al., 2022). Az irodalmi szöveg pedig különösen alkalmas a fordítási stratégiák vizsgálatára, hiszen „puha", „rugalmas" részeivel jelentős játékteret, kreativitást és döntési szabadságot biztosít a fordítónak a műveletek tekintetében (Klaudy, 2005, p. 249). A fordítói műveletek nyelvészeti szempontú vizsgálatát tűzi ki célul a fejezetben szereplő két cikk is.

Az első tanulmány – *Intertextuális referenciák fordítása angolról magyarra és horvátra* –David Lodge *Helycserés támadás* (*Changing Places*) című regényének magyar és horvát fordításában megjelenő intertextuális referenciák fordítói stratégiáit elemzi, társszerzője Đelatović Sonja. A kultúraspecifikus elemek közé tartozó intertextuális referenciák olyan hivatkozások más művekre, amelyek értelmezése kulturális és nyelvi háttérismereteket, nagyobb kognitív erőfeszítést igényel. Mivel fontos dramaturgiai szerepet töltenek be, a fordító nem hagyhatja ki őket, de a befogadást megkönnyítheti a célnyelvi olvasó számára különböző műveletek alkalmazásával. A tanulmány célja annak feltárása, hogy a magyar (Barabás András) és a horvát (Giga Gračan) fordító milyen stratégiákat alkalmazott az angol eredeti interkulturális referenciáinak átültetésére. A szerzők hat konkrét referencia elemzésével négy fordítói stratégiát különböztetnek meg:

1. Kihagyás – Az utalás eltávolítása, ha valószínűtlen, hogy az olvasók felismerik.
2. Magyarázat – Az utalás kiegészítése további háttérinformációkkal.
3. Behelyettesítés – Az eredeti utalás cseréje egy ismertebb célnyelvi referenciával.
4. Általánosítás – A konkrét utalás feloldása általánosabb megfogalmazással.

A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a különböző fordítási stratégiák tükrözik a célközönség eltérő kulturális háttértudását, amelyet meghatároz az időbeliség, vagyis az intertextuális referenciák tárgyát képező művek és a fordítás megjelenési ideje, valamint a fordítók egyéni megközelítéseit is. A magyar fordító arra törekedett, hogy gördülékeny, természetes olvasási élményt nyújtson, míg a horvát fordító oktató jelleggel igyekezett bővíteni az olvasók kulturális ismereteit. Ez alapján a szerzők megállapítják, hogy az intertextuális referenciák megfeleltetése olyan tudatos fordítói stratégia, amely csupán kulturálisan magyarázható, nyelvileg nem.

A második tanulmány, *A fordításspecifikus explicitációról húsz év után* címet viseli, és a fordítástudományi szakirodalomban univerzális jelenségként számon tartott fordítói eljárás, az explicitáció fogalmát vizsgálja, amelyet Klaudy Kinga pontosan definiál: „Az explicitáció azt jelenti, hogy a fordításban felszínre hozunk a forrásnyelvben csak szunnyadó jelentéseket, illetve

több szóval adunk vissza, vagy konkretizáljuk a jelentést, vagy a mondat vagy szöveg valamely elemét hangsúlyosabb helyzetbe hozzuk." A szerző az explicitációt szuperkategóriának tartja, amely lexikai, grammatikai és szövegszintű műveleteket foglal magában, négy fő típust elkülönítve: kötelező, fakultatív, pragmatikai és fordításspecifikus explicitáció (Klaudy, 1998, 1999).

A cikk az utolsó típus, a fordításspecifikus explicitáció érvényességét, létjogosultságát firtató kritikákra (lásd például Becher, 2010; Robin, 2018; Vermes, 2018) kíván reflektálni. Becher (2010) szerint minden explicitáció besorolható az első három, vagyis a nyelvi, stilisztikai vagy kulturális okokra visszavezethető kategóriákba, ezért a fordításspecifikus explicitáció önálló kategóriaként való értelmezése felesleges. Klaudy Kinga azonban egy irodalmi mű, Jonathan Franzen *The Twenty-seventh City* (1986) című regényéből vett példákon keresztül bizonyítja, hogy léteznek olyan explicitációs műveletek, amelyeket nem lehet pusztán nyelvi vagy kulturális tényezőkkel magyarázni. A fordításspecifikus explicitáció a kétnyelvű kommunikáció jellegzetessége, motivációja nem a forrásnyelvi szövegben, hanem a célnyelvben keresendő, és a fordító tudástöbbletéből fakad, vagyis kognitív közvetítői szerepéhez köthető. A fordításspecifikus explicitáció tehát – ismételve az 1999-es megállapításokat – fontos tényezője a fordítási folyamatnak, általa „a fordító mindig az elképzelt hallgatóság minél jobb kiszolgálására törekszik".

Habár az első tanulmány nem tesz említést az explicitációról, vagy műveleti ellenpárjáról, az implicitációról, valójában az intertextuális referenciák átültetése során alkalmazott eljárások is besorolhatók ezen műveleti szuperkategóriák valamelyikébe, hiszen a fordító a kulturális háttérismeretek különbségei miatt pragmatikai explicitációt vagy implicitációt hajt végre az olvasói megértés elősegítésére. A két cikk alapján tehát az is elmondható, hogy a fordítástudományi kutatások a műveletek vizsgálatával láthatóvá tehetik az üzenet teljes körű átadásán fáradozó fordítót.

HIVATKOZÁSOK

Becher, V. (2010). Abandoning the notion of „translation-inherent" explicitation. Against a dogma of translation studies. *Across languages and cultures, 11*(1), 1. 1–28.

Chesterman, A. (2005). Problems with Strategies. In K. Károly, & Á. Fóris (Eds.), *New Trends in Translation Studies*. (pp. 17–28). Akadémiai Kiadó. 17–28.

Klaudy, K. (1998). Explicitation. In Baker, M. (Ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies.* Routledge. 80–84.

Klaudy, K. (1999). Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány, 2(*1), 5–22.

Klaudy, K. (2005). Az EU-szövegek „kemény" és „rugalmas" részei. In E. Cs. Jónás E. & G. Székely. (szerk.). *A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye.* (pp. 244–251). Bessenyei Kiadó.

Klaudy, K. (2014). Milyen értelemben alkalmazott nyelvészet a fordítástudomány? In F. Havas, K. Horváth., N. Kugler, & Zs. Vladár (szerk.) *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére.* (pp. 297–304). Tinta Könyvkiadó.

Klaudy, K., Robin, E., & Seidl-Péch, O. (Eds.) (2022). *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába I. Általános rész.* ELTE BTK FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály.

Krüger, R. (2020). Explicitation in machine translation. *Across Languages and Cultures 21*(2), 195–216.

Pym, A. (2016). *Translation solutions for many languages – histories of a flawed dream*. Bloomsbury.

Pym, A. (2018). A typology of translation solutions. *Journal of Specialised Translation, 30*: 41–65.

Robin, E. (2018). *Fordítási univerzálék és lektorálás.* Fordítástudományi értekezések III. ELTE Eötvös Kiadó.

Vermes, A. (2018). A fordítási explicitáció néhány kérdéséről. *Modern Nyelvoktatás, 24*(2–3), 31–40.

Zabalbeascoa, P. (2000). From Techniques of Translation to Types of Solutions. Beeby, A. et al. (Eds.), *Investigating Translation.* (pp. 117–127), John Benjamins.